

Materiały pomocnicze dla seminarzystów

Podstawy krytycznego przeglądu literatury

Krytyczny przegląd literatury przedmiotu to **wstępny etap procedury badawczej** względnie **niezależna forma projektu badawczego** na określony temat. Jest szczególnie przydatny w pracach o charakterze historyczno-porównawczym, których autorzy starają się wykazać podobieństwa, różnice i zależności dotyczące idei, przekonań, poglądów i form działalności w rzeczywistości społecznej. Wiedzie do jasnego przedstawienia i merytorycznego dookreślenia przedmiotu badań oraz pozwala ujawnić słabości kategorii pojęciowych, koncepcji teoretycznych i metodologicznych przedstawionych w analizowanych źródłach, w dalszej perspektywie umożliwiając zaproponowanie ich modyfikacji, poprawek, uzupełnień, względnie sformułowanie problemów, hipotez lub propozycji rozwiązań.

Krytycznego przeglądu literatury przedmiotu dokonuje się w następujących **kontekstach**:

- historyczno-terytorialny (zmienność w czasie i przestrzeni danych zagadnień i opisujących je kategorii pojęciowych);
- teoretyczny (wskazanie ujęć teoretycznych danych zagadnień i ich interpretacji);
- metodologiczny (wskazanie założeń metodologicznych badań dotyczących danych zagadnień).

Dokonanie wyboru źródeł do analizy należy uzasadnić w odniesieniu do zakładanego celu pracy oraz określić, które z nich mają charakter podstawowy i pomocniczy. Należy również określić i uzasadnić wybór ram czasowych, autorów i języka źródeł do analizy, a więc czy jest to analiza wyczerpująca, czy wybiórcza. Przedmiotem krytycznego przeglądu literatury przedmiotu mogą być następujące **źródła**:

- prace naukowe z różnych dyscyplin (indywidualne i zbiorowe), powstające w ośrodkach akademickich i innych instytucjach zachowujących standardy naukowe (tzn. recenzowane);
- opracowania popularnonaukowe, publicystyczne lub metodyczne, tworzone dla potrzeb instytucji, organizacji, środowisk itp.;
- artykuły w prasie i wydawnictwach masowych o różnym przeznaczeniu i zasięgu;
- inne formy wypowiedzi o różnym przeznaczeniu (np. wywiady, dyskusje, wspomnienia, pamiętniki, fora internetowe, prace artystyczne).

Cele krytycznej analizy literatury przedmiotu przekładające się na problemy badawcze formułowane w pracy mogą być następujące:

- wykazanie społecznej i naukowej istotności danych zagadnień (poszukiwanie odpowiedzi na pytania: Dla kogo ma i może mieć znaczenie podejmowany projekt badawczy?);
- wyznaczenie kontekstu oraz zakresu danych zagadnień dla potrzeb podejmowanego projektu badawczego (poszukiwanie odpowiedzi na pytania: Czego dotyczą i w jakich kategoriach są ujmowane zagadnienia określone w temacie pracy?);
- określenie okoliczności występowania podejmowanych zagadnień w literaturze przedmiotu na danym obszarze i w danym czasie oraz zapoznanie z założeniami i wynikami badań zbliżonymi do podejmowanego projektu badawczego (poszukiwanie odpowiedzi na pytania: Kto, gdzie, kiedy, dlaczego i w jaki sposób realizował badania na podobny temat?);
- ustalenie teoretycznego i metodologicznego wzorca postępowania, do którego będzie można odnieść wyniki własnego projektu badawczego (poszukiwanie odpowiedzi na pytania: W jaki sposób należałoby podejść do danego zagadnienia tak, by wzbogacić dotychczasową dyskusję na jego temat, względnie powtórzyć dotychczasowe badania w nowych warunkach lub w nowym środowisku?);
- wskazanie luk epistemologicznych i możliwości wzbogacenia dotychczasowych ustaleń na dany temat (poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: Co nowego wniesie podejmowany projekt badawczy do stanu wiedzy na dany temat?).

Etapy krytycznego przeglądu literatury mogą być następujące:

- sformułowanie i uzasadnienie celu analizy literatury przedmiotu na dany temat (np. cel osobisty, naukowy, społeczny);
- wyróżnienie podstawowych kategorii pojęciowych (słów kluczowych) związanych z tematem pracy i ustalenie ich definicji obowiązujących w procedurze badawczej;
- przy pomocy słów kluczowych poszukiwanie literatury w katalogach bibliotecznych, elektronicznych bazach publikacji (np. EBSCO, SAMHSA, Science Direct, Scopus, Web of Knowledge itp.), drukowanych opracowaniach bibliograficznych, repozytoriach internetowych i bibliotekach cyfrowych, ze zwróceniem uwagi na czas powstania tekstu, autorów (klasyków, najczęściej cytowanych), charakter tekstu (naukowy, popularnonaukowy itp.);
- wstępna analiza treści wiodąca do klasyfikacji i selekcji źródeł odnalezionych przy pomocy słów kluczowych; ustalenie charakteru danego źródła i wyodrębnienie w nim treści związanych z tematem pracy;
- w poszczególnych źródłach przeprowadzenie szczegółowej analizy tekstu techniką odpowiednią do sformułowanych pytań (problemów) badawczych;
- zestawienie, weryfikacja, typologia i interpretacja treści poszczególnych źródeł odpowiednio do założonych celów pracy i postawionych problemów badawczych;
- określenie trudności napotkanych w trakcie analizy i próba ich wyjaśnienia.

Struktura pracy powstałej w oparciu o powyższe założenia może być następująca:

Wstęp (uzasadnienie wyboru tematu pracy z uwzględnieniem okoliczności osobistych, społecznych i naukowych; określenie celu pracy)

Rozdział 1 - Założenia metodologiczne

- 1.1. Podstawowe kategorie pojęciowe wykorzystane w pracy (definicje słów kluczowych zawartych w temacie pracy i wykorzystywanych w realizowanym projekcie badawczym)
- 1.2. Problemy badawcze (określenie problemów badawczych - głównego i szczegółowych; problem główny powinien odpowiadać tematowi pracy)
- 1.3. Cele pracy (określenie celów pracy)
- 1.2. Metody i techniki badawcze (charakterystyka metod i technik wykorzystywanych w realizowanym projekcie badawczym)
- 1.3. Charakterystyka procedury badawczej (szczegółowe przedstawienie kolejnych etapów realizacji projektu badawczego wraz z uzasadnieniem podjętych kroków - m.in.: sposoby poszukiwania, wyboru i charakterystyka źródeł poddanych analizie; przedstawienie sposobów wykorzystania wybranych metod i technik na poszczególnych etapach i trudności napotkane w trakcie realizacji projektu badawczego)

Rozdział 2 - Analiza treści literatury przedmiotu (przedstawienie efektów analizy zgromadzonych źródeł odpowiednio do postawionych problemów badawczych - struktura tego rozdziału zależy od postawionych problemów badawczych i przyjętych technik badawczych)

Rozdział 3 - Podsumowanie i wnioski (w nawiązaniu do założonych celów pracy określenie, które z nich zostały osiągnięte, co z tego wynika oraz kto i w jaki sposób mógłby wykorzystać wyniki zrealizowanego projektu badawczego)

Bibliografia (źródła cytowane)

Spisy (spis tabel; spis ilustracji; spis cytowanych w pracy lub związanych z jej tematem filmów, dzieł plastycznych, stron internetowych)

Literatura przedmiotu (dodatkowe, warte polecenia źródła związane z tematem pracy, lecz nie występujące w przypisach)

Załączniki (np. dodatkowe, wyjątkowe poznawczo i godne przedstawienia w całości dokumenty i ilustracje, do których są odwołania w tekście głównym pracy itp.)

Krytyczny przegląd literatury **to nie tylko analiza treści poszczególnych tekstów, ale także reakcji na nie** zawartych w nowszych źródłach i/lub reakcji określonych środowisk na pojawienie się danego tekstu wyrażanych w sferze publicznej (np. polemik, koreferatów, recenzji, dyskusji, uaktualnień, wypowiedzi w środkach masowego komunikowania). Istotne są więc opinie uczestników dyskusji na dany temat, ich ewentualne zarzuty i propozycje zmian koncepcji, idei, wartości, rozwiązań metodologicznych itp. przedstawionych w tekście będącym przedmiotem reakcji, a także inne okoliczności dyskusji (np. ideologiczne, polityczne, światopoglądowe, instytucjonalne itp.). Od studenta

oczekuje się zachowania postawy niezależności umysłowej wobec tekstów i ich autorów, to jest unikania propagowania określonych poglądów i w oparciu o nie dokonywania oceny analizowanych treści. Zadaniem studenta jest przedstawianie stanu faktycznego zawartego w analizowanej literaturze, a nie napisanie pracy opartej na określonej ideologii. W przypadku poszukiwania wspólnych wątków, charakterystycznych ujęć danych zagadnień nie wystarczy jednorazowe przeczytanie analizowanych źródeł. Dlatego też istotną sprawnością ćwiczoną podczas seminarium jest gromadzenie, przechowywanie i przetwarzanie informacji w postaci cytatów, notatek, abstraktów, fiszek itp.

Przykładowa struktura pracy magisterskiej i formy przypisów

robocza wersja tematu: Zdrowy styl życia w działalności edukacyjnej organizacji pozarządowej na przykładzie Fundacji „Razem po zdrowie”

Wprowadzenie (uzasadnienie wyboru tematu ze wskazaniem przyczyn osobistych, społecznych i naukowych - chodzi o wyjaśnienie dlaczego podjęte w pracy zagadnienie jest istotne dla piszącego, społeczeństwa oraz nauki; zwięźle omówienie treści pracy, w punktach; „Wprowadzenie” pisze się na końcu, gdy praca jest już gotowa i zatwierdzona przez promotora)

Rozdział 1 - Założenia metodologiczne

- 1.1. Podstawowe kategorie pojęciowe wykorzystane w pracy (definicje słów kluczowych zawartych w temacie pracy i wykorzystywanych w realizowanym projekcie badawczym; definicje należy zaczerpnąć z monografii naukowych i/lub tematycznych opracowań specjalistycznych jak np. „Słownik pedagogiczny”, „Pedagogika. Leksykon PWN”, „Encyklopedia pedagogiczna” itp.)
 - o zdrowie
 - o choroba
 - o styl życia
 - o edukacja (dziesięciościan edukacji)
 - o organizacja pozarządowa
 - o fundacja
- 1.2. Problemy badawcze (określenie problemów badawczych - głównego i szczegółowych; problem główny powinien odpowiadać tematowi pracy; problemy badawcze dotyczą zagadnień, zjawisk, procesów wskazanych w temacie pracy ujętych od ogółu do szczegółu, to jest od najszerzych po najdrobniejsze)

problem główny: W jakich okolicznościach zdrowy styl życia występuje w działalności edukacyjnej Fundacji „Razem po zdrowie”

problemy szczegółowe:

- o Czym są zdrowie i choroba?
- o Na czym polega zdrowy styl życia?
- o W jakich okolicznościach zdrowy styl życia stał się przedmiotem zainteresowań i działalności instytucji państwowych oraz organizacji pozarządowych na świecie?
- o W jakich okolicznościach zdrowy styl życia stał się przedmiotem zainteresowań i działalności instytucji państwowych oraz organizacji pozarządowych w Polsce?
- o Jakie są ideowe i formalne założenia działalności Fundacji „Razem po zdrowie”?
- o W jaki sposób Fundacja „Razem po zdrowie” propaguje zdrowy styl życia?
- o Jakie kampanie społeczne dotyczące zdrowego stylu życia realizuje Fundacja „Razem po zdrowie”?
- o Jakie kursy i warsztaty dotyczące zdrowego stylu życia realizuje Fundacja „Razem po zdrowie”?

- o Jakie wydawnictwa dotyczące zdrowego stylu życia ukazały się nakładem Fundacji „Razem po zdrowie”?
- o Jaka jest recepcja działań Fundacji „Razem po zdrowie” dotyczących zdrowego stylu życia w literaturze przedmiotu oraz dyskursie publicznym?

- 1.3. Cele projektu badawczego i pracy (określenie zakładanych celów projektu badawczego i pracy magisterskiej)

Zakładanym **celem projektu badawczego** jest dokonanie analizy źródeł pod kątem uwzględniania zdrowego stylu życia w działalności edukacyjnej Fundacji „Razem po zdrowie”, ze zwróceniem uwagi na cele, formy i konsekwencje (efekty) działalności społecznej. **Celem pracy** jest opisanie przykładów tego zjawiska na tle podobnej działalności na świecie i w Polsce oraz dokonanie charakterystyki recepcji (społecznego odbioru) działań Fundacji „Razem po zdrowie” dotyczących zdrowego stylu życia w oparciu o literaturę przedmiotu oraz wybrane elementy dyskursu publicznego (np. komentarze prasowe, opinie na forach internetowych itp.).

- 1.2. Metody i techniki badawcze (charakterystyka metod i technik wykorzystywanych w realizowanym projekcie badawczym)

Metoda analizy treści w naukach społecznych polega na krytycznej analizie źródeł celem ustalenia znaczenia treści ludzkich przekazów, przede wszystkim językowych, zarówno mówionych, jak i zapisanych (wypowiedzi ustnych oraz tekstów). Może dotyczyć również przekazu za pomocą obrazu, dźwięku i/lub wszelkich form komunikacji pozawerbalnej (np. dzieł sztuki). Celem analizy treści może być zarówno konstatacja określonego stanu faktycznego, jak i poszukiwanie złożonych zależności społecznych. Analiza treści może dotyczyć wielu przekazów oraz/lub związków między różnymi elementami w obrębie tego samego przekazu. Na podstawie analizy treści przekazu można również wnioskować o cechach jego szeroko rozumianego nadawcy - zarówno autora (osoby, która jest bezpośrednim twórcą/nadawcą przekazu), jak i grupy społecznej, do której on należy.¹

Według Krzysztofa Kabzińskiego kategorie **źródeł**, których treść można analizować w powyższym kontekście, są następujące:

- prace naukowe z różnych dyscyplin (indywidualne i zbiorowe), powstające w ośrodkach akademickich i innych instytucjach zachowujących naukowe standardy;
- opracowania popularnonaukowe, publicystyczne lub metodyczne, tworzone dla potrzeb celowych grup, instytucji i organizacji (formalnych i nieformalnych);
- artykuły w prasie i wydawnictwach masowych o różnym przeznaczeniu i zasięgu;
- inne wypowiedzi o charakterze informacyjnym, edukacyjnym lub propagandowym, w różnych formach i o różnej dostępności (np. treści stron internetowych).²

- 1.3. Charakterystyka procedury badawczej (szczegółowe przedstawienie kolejnych etapów realizacji projektu badawczego wraz z uzasadnieniem podjętych kroków - m.in.: sposoby poszukiwania, wyboru i charakterystyka źródeł poddanych analizie; przedstawienie sposobów wykorzystania wybranych metod i technik na poszczególnych etapach i trudności napotkane w trakcie realizacji projektu badawczego)

Rozdział 2 - Analiza treści literatury przedmiotu (przedstawienie efektów analizy zgromadzonych źródeł odpowiednio do postawionych problemów badawczych - struktura tego rozdziału zależy od postawionych problemów badawczych i przyjętych technik badawczych)

2.1. Zdrowie i choroba

2.2. Zdrowy styl życia

2.3. Zdrowy styl życia jako przedmiot zainteresowań i działalności instytucji państwowych oraz organizacji pozarządowych na świecie?

2.4. Zdrowy styl życia jako przedmiotem zainteresowań i działalności instytucji państwowych oraz organizacji pozarządowych w Polsce?

¹ Zob.: A. Mikusińska (red.), *Socjologia. Przewodnik Encyklopedyczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 14.

² Zob.: K. Kabziński, *Organizacja warsztatu pisarstwa naukowego*, [w:] W. Cichowski (red.), *Prace promocyjne z pedagogiki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000, s. 103-113.

- 2.5. Ideowe i formalne założenia działalności Fundacji „Razem po zdrowie”
- 2.6. Sposoby propagowania zdrowego stylu życia przez Fundację „Razem po zdrowie”
- 2.6.1. Kampanie społeczne dotyczące zdrowego stylu życia realizowane przez Fundację „Razem po zdrowie”
- 2.6.2. Kursy i warsztaty dotyczące zdrowego stylu życia realizowane przez Fundację „Razem po zdrowie”
- 2.6.3. Wydawnictwa dotyczące zdrowego stylu życia opublikowane nakładem Fundacji „Razem po zdrowie”
- 2.7. Recepcja działań Fundacji „Razem po zdrowie” dotyczących zdrowego stylu życia w literaturze przedmiotu oraz dyskursie publicznym
- 2.7.1. Recepcja działań Fundacji „Razem po zdrowie” dotyczących zdrowego stylu życia w literaturze przedmiotu
- 2.7.2. Recepcja działań Fundacji „Razem po zdrowie” dotyczących zdrowego stylu życia w dyskursie publicznym

Rozdział 3 - Podsumowanie i propozycje wykorzystania wyników badań w praktyce edukacyjnej

- 3.1. Podsumowanie (w nawiązaniu do założonych celów pracy należy opisać, które z nich zostały osiągnięte; należy wskazać, z którymi procesami z dziesięciościanu edukacji wiążą się opisywane zagadnienia i w jaki sposób; należy stwierdzić co z tego wynika, wskazując najistotniejsze wnioski z analizy, dostrzeżone zalety, niedostatki oraz braki)
- 3.2. Propozycje wykorzystania wyników badań w praktyce edukacyjnej (należy zaproponować kto i w jaki sposób mógłby wykorzystać wyniki zrealizowanego projektu badawczego, zasugerować możliwe do podjęcia działania, innowacje, propozycje wzbogacenia oferty edukacyjnej, przykłady rozwiązań itp.)

Bibliografia (źródła cytowane)

Spisy (np. Spis tabel; Spis ilustracji; Spis tabel; Spis wykresów itp.)

Literatura przedmiotu (dodatkowe, warte polecenia źródła związane z tematem pracy, lecz nie występujące w przypisach)

Aneks (np. dodatkowe, wyjątkowe poznawczo i godne przedstawienia w całości dokumenty i ilustracje, do których są odwołania w tekście głównym pracy itp.)

Załącznik nr 1. Statut Fundacji „Razem po zdrowie”

Załącznik nr 2. Wypisy z kroniki Fundacji „Razem po zdrowie”

Załącznik nr 3. Przykłady materiałów edukacyjnych Fundacji „Razem po zdrowie” (plakaty, ulotki, memy)

Załącznik nr 4. Przykłady wypowiedzi o działalności edukacyjnej Fundacji „Razem po zdrowie” (wypisy z artykułów prasowych, forów internetowych, wypowiedzi ekspertów)

Wymogi formalne dotyczące formatowania tekstu i przypisów

- czcionka tekstu głównego: Times New Roman, wielkość 12 punktów
- czcionka przypisów: Times New Roman, wielkość 10 punktów
- odstęp między wierszami (interlinia): 1,5
- numeracja stron: u dołu strony, pośrodku, bez numeru na stronie tytułowej pracy
- wyrównanie marginesów tekstu głównego i przypisów: do lewej i prawej strony
- przypisy klasyczne, tj. u dołu strony pod tekstem, numerowane każda strona od nowa - według wzoru: Inicjał imienia. Nazwisko, *Tytuł kursywą*, Pełna Nazwa Wydawnictwa, Miejsce wydania i rok, s. numer strony.
- przypisy klasyczne, u dołu strony pod tekstem, numeracja ciągła
- nazwy wydawnictw oraz miejsca wydania należy podać w pełnym brzmieniu
- przy adresach stron internetowych należy podać datę dostępu
- oznaczenia braku danych w przypisach: brak wydawnictwa: b.w.; brak miejsca wydania: b.m.

- należy stosować polskie skróty i oznaczenia: cyt. wyd. (źródło już cytowane); Tamże; Por. (porównaj); Zob. (zobacz, patrz)

- przykładowe formy przypisów:

J. Kowalski, *Pedagogika przygody*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2012.

W. Rabczuk, *Międzykulturowość a polityka edukacyjna Unii Europejskiej wobec Cyganów*, [w:] T. Lewowicki (red.), *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s. 65.

P. Pytlakowski, *Kucharze dusz*, [w:] „Tygodnik Polityka”, nr 45/1998, s. 7-8.

M. Zwolińska, *Zdrowy styl życia a edukacja*, www.fundacjarazem.edu.pl (dostęp: 15.12.2022).

www.grzybowski.ukw.edu.pl (dostęp: 15.12.2022).

- przykład cytowania wielokrotnego tego samego źródła:

1. W. Rabczuk, *Międzykulturowość a polityka edukacyjna Unii Europejskiej wobec Cyganów*, [w:] T. Lewowicki (red.), *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s. 65.

2. W. Rabczuk, *Międzykulturowość a polityka...*, cyt. wyd., s. 65.

3. Tamże, s.65.